

SOCIÁLNÍ EKONOMIE V RÁMCI DĚJIN EKONOMICKÉHO MYŠLENÍ¹

Jitka Dušková

Úvod

Následující text je věnován historickému vývoji sociální ekonomie jako jednomu ze současných přístupů k ekonomii. Cíl příspěvku je dvojitý. Zaprvé v rámci historického exkurzu nalezneme předchůdce současné sociální ekonomie ve smyslu autorů, jejichž díla (alespoň některá) můžeme považovat za myšlenkové zdroje současné sociální ekonomie. Zadruhé v současném vývoji tohoto přístupu charakterizujeme výrazné rysy, které ovlivnily/ovlivňují jeho aktuální směřování. Vzhledem k povaze tématu metodicky vycházíme z analýzy primárních a v několika případech (ze staršího historického období) i sekundárních zdrojů. Na základě kvalitativní analýzy a komparace jsou poté vyvozovány vlastní závěry.

Sledované období jsme ohraničili druhou polovinou 18. století, kdy se rokem 1776 (vydáním Smithova „Bohatství národů“) datuje vznik ekonomie jako vědy. Samotný výklad, mimo úvodu a závěru, je členěn dle dvou zkoumaných historických období. První období zahrnuje téměř dvě stě let (2. polovina 18. stol. až konec 1. poloviny 20. stol.) a je proto obsáhlejší. Druhé období se datuje od 40. let 20. století po současnost (počátek 21. století). Poslední odstavec úvodních poznámek je věnován základním charakteristikám, vymezujícím sociální ekonomii. Stručný výčet charakteristik je zařazen pro snadnější orientaci čtenáře, protože se na ně následujícím textu několikrát odkazujeme. Úplnější podobu vymezení lze nalézt jinde (Dušková, 2007). Pět základních charakteristických rysů sociální ekonomie bez ohledu na pořadí je:

1. normativní přístup k ekonomické teorii;
2. široké pojetí, ve smyslu způsobu používaných metod (včetně využití hraničních disciplin);
3. široká definice základních ekonomických kategorií (realistické pojetí člověka a firmy);
4. studium institucí, zejména týkající se vzájemné interakce lidí a člověka se společností;
5. zaměření se na vývoj (versus statická rovnováha a optimum konzervativní ekonomie).

Od druhé poloviny 18. století do 40. let 20. století

Nejstarším obdobím v dějinách sociální ekonomie se zabývá zejména Thomas O. Nitsch (např. Nitsch, 1987, 1990, 2000), který dělí sociální ekonomii do tří větví:

- světská pozitivní (secular positive);
- světská normativní (secular normative);
- náboženská normativní (religious normative).

Ve více než dvoustletém vývoji dále Nitsch rozlišuje tři fáze. První fáze se datuje od druhé poloviny 18. století a je v ní zastoupena pouze světská pozitivní větev. Druhá fáze začíná ve 20. letech 19. století a fáze třetí začíná v 70. letech 19. století a končí ve 30. letech 20. století. Následující odstavce nám přiblíží jednotlivé větve.

¹ Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí řešení výzkumného záměru č. 6215648904 “Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu”.

Světská pozitivní větev

Nitschem identifikovaná světská pozitivní větev chápe sociální ekonomii jako vědu, zabývající se čistou teorií hospodářské politiky, případně jako jednu z částí této teorie. U některých autorů má blízko k sociální psychologii (J. B. Say) či sociologii (M. Weber). Nižší uvedení autoři pojem „sociální ekonomie“ používali, neměl však pro ně význam směru ekonomického myšlení ani možného přístupu k ekonomické teorii. Tato poznámka jejich uznání sociální ekonomie vlastně předem znemožňuje. Přesto se touto větví budeme ve stručnosti zabývat. V dalším textu dojdeme k poznatkům, které pohled na jejich přínos sociální ekonomii mění.

Dle Nitsche základ světské pozitivní větvi položil François Quesnay, když přirovnal hospodářský mechanismus k lidskému organismu. Pojem sociální ekonomie poprvé použil téměř neznámý fyziokrat hrabě du Buat-Nançay šestidílným pojednáním *Eléments de la Politique; ou Recherche sur les vrais Principes de l'Économie sociale*, vydaným v roce 1773. Pojem „l'Économie sociale“ či „social economy“ dále používali Jean-Baptist Say a John Stuart Mill². V druhé fázi Nitsch uvádí z italských autorů Antonia Scialoju, z německých potom H. Eisenharta, Alberta E. F. Schäffleho a Eugena K. Dühringa. Ve třetí fázi to pak jsou Ital Luigi Cossa, rakousko-německá skupina, čítající Adolph Heinrich Gottfelf Wagnera, Heinricha Dietzela, Friedricha Freiherr von Wiesera a Maxe Webera. Dále sem řadí Švéda Karla Gustava Cassela a Američana Alvina Saunders Johnsona. Ve druhé polovině 20. století v této větvi dle Nitsche pokračuje Rakouská škola.

Z autorů první a druhé fáze vybíráme J. S. Milla, který na jedné straně stejně jako J. B. Say rozvíjel klasickou ekonomii jako vysoce abstraktní vědu. Pro náš další výklad má ovšem význam spíše druhá stránka Millovy činnosti. Z děl publikovaných v druhé části života a zejména z jeho vlastní autobiografie (Mill, 1964) zjišťujeme, že také uvažoval o povaze člověka a o jeho citech, o významu a o uplatnitelnosti abstrakcí získaných poznatků atd. V této oblasti se k námi určeným charakteristikám přibližuje. U některých autorů světské pozitivní větve tedy lze nalézt styčné plochy a možnou inspiraci pro současnou sociální ekonomii. Nikoli však v jejich ekonomické teorii, jak dokazují i autoři třetí fáze.

Heinrich Dietzel,³ Adolph Wagner,⁴ Friedrich Wieser, Gustav Cassel⁵ a Alvin S. Johnson⁶ napsali monografie, které v názvu nesou pojem sociální ekonomie/ky. U těchto autorů jde spíše o otázku názvu, ať už dané monografie nebo vědeckého oboru.⁷ Obsahově jejich díla sociální ekonomii neodpovídají. Například Wieser v Teorii sociální ekonomie (*Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft*) z roku 1914 rozlišuje čtyři ekonomiky: jednoduchou (simple), sociální/společenskou (social), státní (state) a světovou (world). Jeho sociální ekonomika je ekonomikou společnosti. Na jednom místě uvádí: „aby mohla být moderní ekonomická teorie kompletní, potřebovala by důkladnější teorii společnosti“ (Wieser, 1967:11).⁸ Tím v podstatě

² V díle *Definition and Method of Political Economy*, 1836.

³ *Theoretische Sozialökonomik*, 1895.

⁴ *Theoretische Sozialökonomik I*, 1907.

⁵ *Theoretische Sozialökonomie*, Leipzig: C. F. Winter, 1918.

⁶ *Essays in Social Economics*, 1954.

⁷ Od počátku 20. století se vedly spory o název ekonomické vědy (ekonomie, politická ekonomie, národohospodářství aj.).

⁸ Vlastní překlad.

uznává čtvrtou charakteristiku. Ovšem její naplnění nechává na jiných. Opět docházíme k poznatku, že styčné body existují, byť jen v malém počtu.

Zařazení Rakouské školy jako celku není možné. U této školy obecně nalezneme prvky, které sociální ekonomii odporují. Předmětem jejich zkoumání jsou jednotlivci jako samostatné hospodářské jednotky. Například její pozdější představitelé (Mises, Hayek) jsou známí odporem k aktivní hospodářské politice, potažmo veškerým zásahům do hospodářství. Na druhou stranu i u Rakouské školy nacházíme prvky, které jsou v souladu se sociální ekonomii. Jedná se například o odmítání pozitivismu a scientismu (používání metod přírodních věd) v ekonomii, a také o dynamické vnímání hospodářství.

Světská normativní větev

Světská normativní větev přistupuje k sociální ekonomii jako k morální vědě, případně umění. Pokud bychom a priori uznali její normativnost (jako že u některých autorů neplatí), splňovala by plně první charakteristiku. Její vznik Nitsch datuje rokem 1819, kdy Jean Charles Leonard Simonde de Sismondi vydal své *Nouveaux Principes d'Économie Politique*. V tomto směru dále pokračovali Francouzi Charles Dunoyer,⁹ Edmont About a Pierre Joseph Proudhon, zastávající radikálně kritickou odnož. V třetí fázi Nitsch uvádí Francouze Marie-Ésprit Léona Walrase, na nějž navázal Švéd Johann Gustav Knut Wicksell a další Francouzi: Charles Gide a Romulus Amadeo. Vedle toho existovala anglo-americká odnož, tvořená Denslowem, Guntonem, Johnem Atkinsonem Hobsonem aj. Jako pozdější autory Nitsch uvádí Johna Maurice Clarka a Howarda Rothmanna Bowena.

Právě Sismondiho lze považovat za jednoho z předchůdců sociální ekonomie (pomineme-li Adama Smithe, jehož za základ braly a dosud berou nejrůznější ekonomické směry, a to jak socialistické, tak individualistické). Vzhledem k sociální ekonomii o něm zajímavou poznámku uvádí Charles Rist: „Vskutku Sismondiho více než politická ekonomie zajímá nauka hospodářsko-politická, nazývaná později ve Francii *Économie sociale* a v Německu *Socialpolitik*. Jeho zásluhou v historii nauk jest právě, že ji zahájil“ (Gide a Rist, 1928:243).

Sismondiho knihy nedosahují vědeckých kvalit děl Smithe či Saye a k jejich znovuobjevení došlo až dlouho po jeho smrti. Zabýval se momentální realitou, vnímal hospodářské (krize nadvýroby) a sociální (pracovní a životní podmínky dělníků) problémy spojené s počínající průmyslovou revolucí. Jeho ekonomie měla právě na tyto problémy reagovat. Vyslovoval se proti metodě abstrakce. „Politická ekonomie je „vědou morální“, kde „vše jest ve spojení“ a kde se dáváme nesprávnou cestou, snažíme-li se „isolovati jeden princip a viděti pouze jej“ (Gide a Rist, 1928:239).¹⁰ Předmětem ekonomie má být člověk a jeho blahobyt. „Avšak opravdový předmět vědy jest člověk nebo přesněji „fysický blahobyt člověka“ (tamtéž, str. 242). Vzhledem k charakteristikám sociální ekonomie splňuje druhou (široké pojetí – metoda) a třetí (široká definice základních ekonomických kategorií - člověk). O normativnosti jeho ekonomie (první charakteristika) rovněž není pochyb.

Za žáka Sismondiho označuje Rist např. Villeneuve-Bargemonta. V jistém smyslu na něj navazuje Le Play (s oběma se setkáme u nábožensko normativní větve) nebo třeba mladší historická škola – Schmoller (Gide a Rist, 1928).

⁹ Nitsch jej uvádí jako B.-C.-P.-J. Dunoyera, jiné zdroje (např. Gide a Rist) uvádí Charlese.

¹⁰ Rist cituje ze Sismondiho *Nouveaux Principes d'Économie Politique* (1819), 2. vyd., 1827, str. 56.

Jeden z pokračovatelů, Ch. Dunoyer, bývá řazen (vedle Bastiata a Careye) k harmonistům. Dunoyer sám absolutně věřil v moc volné soutěže a odmítal sebemenší zásahy do ní (včetně ochranného zákonodárství jak pro dělnictvo, tak pro mezinárodní obchod). Soustředil se na oblast výroby a poněkud opomíjel rozdělování. Jeho ekonomie nenaplnuje úplně ani jednu z charakteristik.

Zcela jinou skupinu reprezentuje P. J. Proudhon, který je řazen mezi socialistické autory, ačkoli své socialistické předchůdce kritizoval stejně jako ekonomy klasické školy. Jeho záběh byl široký. Věnoval se filozofii, morálce, politické teorii. Z hlediska ekonomie jej zajímala realita a možnosti jejího ovlivnění. „Sociální věda není uspořádané a systematické poznání toho, co společnost byla, ani toho, co bude, nýbrž toho, co je v celém svém životním průběhu, tj. v celku svých postupných projevů, neboť pouze v tom může být základ zdůvodnění a systému.“ „... celý úkol vědy jest v neustálém hledání toho, které změny možno v brzké budoucnosti uskutečnit, máme-li zřetel k dosahování výsledků vývoje a ke zjevům, jež se právě uskutečňují“ (Gide a Rist, 1928:393). V jeho dílech se často objevují kategorie spravedlnosti a svobody. Již z výše uvedeného splňuje některé charakteristiky (první a pátou) sociální ekonomie.

Zajímavou postavou třetí fáze je L. Walras. Za sociálního ekonoma jej označují i další autoři. Například Rugina (Rugina, 1982) píše o dvou Walrasech – ryzím teoretikovi a sociálním reformátorovi. Zejména na začátku¹¹ a na sklonku¹² kariéry publikoval díla věnovaná reformě společnosti. Stejně jako jeho otec, i on se například vyslovoval pro znárodnění půdy.¹³ Na jeho *Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale* (1874), kde představuje teorii všeobecné rovnováhy, navazují další dvě díla. Pro nás je z vzhledem k názvu zajímavé především to první, publikované v roce 1896: *Études d'économie sociale; Théorie de la répartition de la richesse sociale*.

Po tomto úvodu se jeho zařazení k sociální ekonomii zdá téměř jasné. Ovšem v jeho teoretických dílech nacházíme zcela jednoznačný postoj k ekonomii. Ta má být čistou (ve smyslu matematicko-fyzikální) vědou. Rozlišoval vědu, umění a etiku, přičemž sociální ekonomii řadil pod etiku. Toto komplikuje jeho přímé zařazení jako sociálního ekonoma. Ze sociálního hlediska si Walras všiml nedokonalosti stávajícího společenského řádu a zabýval se možnostmi jeho zlepšení. Co se ekonomie týče, byl Walras jednoznačně pozitivistickým představitelem neoklasické ekonomie.

Na Walrase v mnohém navazuje Wicksell. Také byl výborným matematikem a vedle toho bývá označován za sociálního reformátora (Holman, 1999). Založil tzv. Švédskou školu, v níž mimo jiné vystupuje výše zmíněný G. Cassel. Stejně jako Walrase jej zejména díky pozitivistickému přístupu nelze označit za sociálního ekonoma.

Charles Gide se mimo jiné zabýval dějinami ekonomických teorií. Společně s Charlesem Ristem napsal *Histoire des Doctrines économiques depuis les Physiocrates jusqu'à nos jours*,

¹¹ L'Economie Politique et la Justice (Examen Critique et Refutation des Doctrines Economiques de P. J. Proudhon Précédés d'une Introduction à L'Etude de la Question Sociale), 1860.

¹² Etudes d'Economie Sociale: Théorie de la Production de la Richesse Sociale, 1896.

¹³ Mémoire de l'Impôt dans le Canton de Vaud.

1909. Bývá označován za družstevního socialistu.¹⁴ Jako reportér se zúčastnil výstavy s příznačným názvem Sociální ekonomie na Světové výstavě v Paříži 1900. Díky své orientaci k socialismu splňuje nejméně dvě charakteristiky. Jeho přístup je normativní. Splňuje také široké pojetí základních kategorií, neboť firma není pouze ziskově motivovaný subjekt, ale také družstvo s odlišnou motivací.

Z anglo-americké skupiny vybíráme Angličana Johna A. Hobsona, kterého Lutz (Lutz, 1988) řadí k humanistické ekonomii. Pokud se dá hovořit o tom, že je známý mimo úzký okruh humanistických (sociálních) ekonomů, je to díky teorii podspotřeby.¹⁵ Z hlediska sociální ekonomie je ovšem zásadní jeho pojetí člověka v ekonomii, kdy výrazně vystupoval proti materializaci jak lidských potřeb, tak lidské práce. Člověka prostě nelze zúžit na homo economicus. Jeho přístup lze také označit za evoluční.¹⁶ Tím splňuje třetí a pátou charakteristiku.

Poslední dva Nitschem uvedení autoři světské normativní větve stojí na hranici zvoleného období. Oba inklinovali k institucionalismu. J. M. Clark je uznáván jako sociální ekonom také například Watersem (Waters, 1993). Přišel s dynamickou koncepcí účinné (workable/effective)¹⁷ konkurence (Clark, 1940), čímž posunul teorii blíže k realitě. Jeho koncepce měla nahradit neoklaciskou dokonalou konkurencí v pozici jednoho ze základních předpokladů.

Náboženská normativní větev

Tato větev se snaží o spojení ekonomie s (většinou křesťanskou) morálkou. V jejích řadách můžeme nalézt jak kleriky, tak laiky. Prvními zástupci náboženské normativní větve jsou dle Nitsche Francouzi Charles de Coux a Alban de Villeneuve-Bargemont, na něž navazují Auguste Ott a Pierre-Guillaume-Frédéric Le Play a Španěl Ramon Dionisio La Sagra. Třetí fáze je zastoupena Th. G. Applem, Claudio Jannetem, Charlesem Antoinem, G. Toniolim, Heinrichem Peschem, Fallonem a Oswaldem von Nell-Breuningem. Dále Nitsch výslovně zmiňuje encykliky papežů Lva XIII – Rerum novarum (1891), a Pia XI - Quadragesimo Anno (1931).

Villeneuve-Bargemont a Le Play vycházejí mimo jiné z děl Sismondihova. Le Play se po jeho vzoru více zabýval studiem skutečnosti než abstrakcí a dedukováním teoretických poznatků (Gide a Rist, 1928). Krom napsání *Exposition of Social Economics* v roce 1867, založil také Société d'économie sociale a časopis La réforme sociale. Základní společenskou jednotkou pro něj byla rodina.

Ve třetí fázi se objevují dvě skupiny autorů. Jedna působí ve Spojených státech amerických, druhá v Evropě (v okolí Vatikánu). Významnými osobnostmi jsou zejména němečtí jezuité H. Pesch a O. von Nell-Breuning. Heinrich Pesch je považován za průkopníka solidaristického směru v současné sociální ekonomii (Waters, 1993; Mueller, 2005). Ve velmi obsáhlé pětidílné monografii *Lehrbuch der Nationalökonomie* (1904–1925) Pesch uvádí principy solidarismu

¹⁴ Coopération et économie sociale 1886-1904 (1905). Patrice Devillers. éd. L'Harmattan v. 4 (2001); Économie sociale. Les institutions du progrès social au début du XXe siècle. Paris, Larose, 1905.

¹⁵ Publikoval společně s A. F. Mummerym v *The Physiology of Industry* v roce 1889.

¹⁶ *The Evolution of Modern Capitalism*, 1894.

¹⁷ Název z workable na effective změnil Clark v monografii *Competition as a Dynamic Process*, vydané v r. 1961.

jako sociálně filozofického základu hospodářského systému. Nell-Breuning byl teolog a sociolog. Podílel se na sepsání encykliky *Quadragesimo Anno*. V *Review of Social Economy* publikoval, jako jeden z mála evropských přispěvatelů, čtyři články začátkem padesátých let 20. století. Stojí tedy na hranici sledovaného období.

Velmi výraznou roli hrají tzv. sociální encykliky, které Halík¹⁸ označuje za „/.../ základní kameny stavby, kterou nazýváme katolická sociální nauka nebo sociální učení církve“ (Sociální, 1996:7). Katolická sociální nauka v sobě spojuje několik oborů: sociologii, politologii a ekonomii. Dle vymezení sociální ekonomie platného v tomto příspěvku splňuje nauka nejméně dvě charakteristiky. Halík její metodologii charakterizuje postupy: „vidět, hodnotit a jednat“ (Sociální, 1996:10). Hodnocení (první charakteristika) samozřejmě vychází z křesťanské morálky. O člověku (třetí char.) krátce hovoří jako o “/.../ partneru Božím: není ani anonymní buňkou přírody, ani zaměnitelnou součástíou společenského mechanismu“ (tamtéž, str. 11). Dvěma výše jmenovanými encyklikami katolická sociální nauka začala. Pokračování nacházíme v encyklikách papežů: Jana XXIII (Mater et Magistra, 1961 a *Pacem in terris*, 1963); Pavla VI (*Populorum progressio*, 1967 a apoštolském listě *Octogesima adveniens*, 1971); Jana Pavla II (*Laborem exercens*, 1981, *Sollicitudo rei socialis*, 1987 a *Centesimus annus*, 1991).

Náboženská větev má pro sociální ekonomii 20. století zásadní význam nejen v rovině myšlenkového zdroje. Současná Asociace sociální ekonomie (Association for Social Economics) vznikla roku 1970 změnou názvu z Katolické ekonomické asociace (Catholic Economic Association), založené v roce 1941. Od 70. let její vliv slábně. V současnosti se více méně rozplynula do ostatních proudů. Nejsilnější pozici si, zejména zásluhou Pesche a Dempseyho, zachovala v solidarismu.

Doplnění

Nitsch vynechal některé autory nebo směry, které dle našeho názoru určitý vliv na vývoj sociální ekonomie měly. Jedná se o historickou školu a družstevní/utopické socialisty. Krátce se také zmíníme o dvou významných osobnostech ekonomického myšlení, Karlu Marxovi a Johnu M. Keynesovi.

Historická škola¹⁹ se rozvíjela v německy mluvících zemích. Její přínos spočívá v metodě. Historická metoda přinesla úvahy o historickém vývoji a jiný pohled na ekonomické zákonitosti, respektive možnosti jejich obecné platnosti. Sociální ekonomie na rozdíl od historické školy historickou metodu neabsolutizuje, používá ji jako jednu z metod. Jednou z oblastí jejího zájmu je vývoj jevů a institucí v čase. Historická škola obecně naplňuje druhou a pátou charakteristiku. V podání Schmollera se také zabývá studiem institucí (čtvrtá).

Přínos pro sociální ekonomii také představovali družstevní (dle Gide a Rist, 1928)/utopičtí (dle Holzbachová, 2000) socialisté. Robert Owen,²⁰ Charles Fourier a další svoje utopické vize představovali na počátku 19. století. Právě díky utopiím je vliv těchto prvních družstevních socialistů sporný. Více či méně realistické snění o budoucnosti není náplní sociální ekonomie.

¹⁸ V předmluvě k: Sociální encykliky (1891–1991),

¹⁹ Nitsch uvádí pouze jednoho autora mladší historické školy – Maxe Webera.

²⁰ Obtížně zařaditelný (označen i za komunistu). Uskutečnil několik projektů: zakládal kolonie (komunistické), dále Pracovní sklad (National Equitable Labour Exchange) - družstvo, angažoval se v odborářském hnutí.

Na druhé straně naráželi na rozpory mezi teorií (např. Smithova harmonie) a realitou. Jejich přístup byl (i přes nereálný cíl) normativní. Hospodářská činnost měla probíhat na základě kooperace a nikoli konkurence (princip kooperace je studován a rozvíjen některými současnými sociálními ekonomy, což odráží tzv. alternativní pohled na firmu – Mondragonská družstva). Robert Owen nastolil ve své době takové pracovní podmínky²¹ v továrně v New Lanarku, že se vedle nedůvěry svých společníků a konkurentů potýkal zpočátku i s nedůvěrou vlastních dělníků. Jeho přístup by jednoznačně odpovídal Duggerovu (Dugger, 1977) pojetí aktivního přístupu sociálního ekonoma. Pokud si odmyslíme nereálné vize, lze je mezi předchůdce sociální ekonomie počítat.

Spornou osobou je Karl Heinrich Marx. Současní autoři vycházející z marxismu jsou řazeni mezi sociální ekonomy (E. K. Hunt). V čem lze ovšem spatřit přínos samotného Marxe? Rozhodně inspirující je metoda jeho zkoumání, zavedení tzv. vědeckého socialismu. Teprve po důsledné analýze minulosti a současnosti můžeme vyjadřovat prognózy o budoucím vývoji (byť ty Marxovi se ukázaly nesprávné). Vedle teoretických poznatků, které byly překonány (teorie nadhodnoty) je problematický také jeho revoluční přístup ke společenské změně. Sociální ekonomové, byť chtějí současné uspořádání měnit, se v naprosté většině kloní k reformě.

Ve 20. století nelze nezminít Johna Maynarda Keynesa. Díky němu se poprvé hlavní proud v ekonomii odklonil od liberalismu. Za sociálního ekonoma Keynesa přímo označuje například Waters (Waters, 1993). Keynes vyšel z rozporu mezi teorií a skutečností, upozornil na nereálné předpoklady klasické ekonomie (klasické školy a neoklasické ekonomie). Současní sociální ekonomové se ve značné míře věnují kritice nereálných předpokladů (otázky racionality, pojetí potřeb atd.) konzervativní ekonomie. U Keynesa je ceněno zejména to, že se dokázal oprostít od zažitých formulací a podíval se na realitu jinak, „novýma očima“. I přes podnětné prvky v jeho spisech i praktické činnosti Keynesa mezi sociální ekonomy nezařazujeme.

Od 40. let do současnosti (počátek 21. století)

Toto období lze rozdělit do dvou fází. K přelomu došlo v 60. a 70. letech. Jak bylo uvedeno výše, od roku 1941 se ti, kdož se hlásí k sociální ekonomii, sdružují v Asociaci sociální ekonomie. Jak uvádí Waters (Waters, 1990), v prvních dvou desetiletích zde měla silnou pozici skupina kolem jednoho ze zakladatelů tehdejší Katolické ekonomické asociace Thomase S. Divinea. Přístup k ekonomické teorii autorů jako Raymond J. Saultier, David McCord Wright a Edward H. Chamberlin odpovídal neoklasické ekonomii (předpoklad racionálního chování spotřebitele). Role sociální ekonomie podle nich spočívala v hospodářské politice, jejíž doporučení měla základ v křesťanské etice. V určité opozici proti této skupině stál sociální katolicismus později solidarismus v čele s Bernardem W. Dempseyem, hlásícím se k odkazu H. Pesche, (a dále encyklik: *Quadragesimo Anno*, 1931 a *Divini Redemptoris*, 1937), ale také A. Schumpetera. Do této skupiny dále dle Waterse patřili také Goetz Briefs, Richard Mulcahy, Friedrich Baerwald, Franz A. Mueller, Gundlach a již výše zmíněný O. von Nell-Breuning.

V roce 1970 přišlo se změnou názvu Asociace i větší otevření se dalším vlivům. Postupně se začaly formovat čtyři (později pátý) proudy současné sociální ekonomie. Waters (Waters, 1990) je pojmenoval:

²¹ Zkrátil pracovní dobu ze 17 na 10 hodin, nezaměstnával děti do 10 let, stavěl byty a provozoval jídelnu atd.

- sociální katolicismus/solidarismus;
- americký institucionalismus;
- neo-marxismus;
- deontologická, kantovská ekonomie;
- ekonomie zdrojů.

Sociální katolicismus se v 70. a 80. letech včlenil pod označení solidarismus. Tento přístup vycházející z katolické – křesťanské morálky v podstatě vytlačil Divineho chápání sociální ekonomie jako rozšíření konvenční ekonomie o specifický přístup k hospodářské politice. Vedle Dempseyho byl významným zástupcem solidarismu William M. Waters.

Americký intitucionalismus je zde zastoupen dvěma odnožemi: Clarkovou, kam lze zařadit George F. Rohrlicha, J. R. Stanfielda či George A. Benze, a Veblen-Ayresovu s Hansem Jensenem a dvěma autory spojujícími insitucionalismus se solidarismem Williamem M. Duggerem a K. P. Cochranem.

K neo-marxismu jsou Watersem řazeni zejména E. K. Hunt, který se mimo jiné věnoval vymezení sociální ekonomie (Hunt, 2005), a John E. Elliott.

Deontologickou ekonomikou či ekonomikou založenou na Kantově etice rozvíjejí Mark A. Lutz, David P. Ellerman a Amitai Etzioni, kterému je věnovaný poslední odstavec této části textu. Ekonomie zdrojů je Watersem stavěna mírně stranou (v době vydání Watersova příspěvku se formovala). Vychází z produkční funkce a hlavní důraz je kladen na práci a půdu. Jejými zástupci jsou Nicholas Georgescu-Roegen a Herman Daly.

Mnoho autorů, ať už se k sociální ekonomii hlásí či nikoli, je obtížně zařaditelných do jakékoli skupiny, větve či školy; některé takto zařadit vůbec nelze. S tímto tvrzením souhlasí i M. A. Lutz, který sociální ekonomii označil za „vysoce pluralitní směr, „bratrstvo“ nespokojené se strohým pozitivistickým neoklasickým paradigmatem s absencí hodnot“ (Lutz, 1990:ix²²). Sám Lutz rozlišuje tři hlavní proudy a čtvrtý dodatečný proud současné sociální ekonomie. První je náboženský a ostatní světské:

- katolický solidarismus;
- marxistický socialismus;
- americký institucionalismus;
- humanismus.

V hlavních proudech se Lutz přímo shoduje s Watersem, přičemž v institucionalismu sleduje zejména instrumentalismus Clarence E. Ayrese. Jeho čtvrtý proud je v podstatě kantovskou ekonomikou, která ovšem vedle práce Immanuela Kanta vychází zejména z díla Johna A. Hobsona. Lutz přímo neuvádí ekonomii zdrojů. Georgescu-Roegen a Dalého zmiňuje jako těžko zařaditelné autory.

V roce 1988 vystoupil Amitai Etzioni s pokusem o zavedení nového „paradigmatu“ (Etzioni, 1990). Paradigma Já a My je založeno na deontologické etice a mělo vést k lepšímu napojení konzervativní (zejména neoklasické) ekonomie na realitu. Etzioni se svou myšlenkou přišel

²² Vlastní překlad.

těsně před rozpadem bipolarity. Navrhoval své paradigma jako třetí cestu mezi tržním hospodářstvím, které pro něj reprezentovalo neoklasické paradigma, a centrálním plánováním zastoupeným sociálně konzervativním paradigmatem.

Současnost

V současné době (počátek 21. století) se autoři přispívající k sociální ekonomii sdružují kolem tří periodik: *Review of Social Economy*, *Forum for Social Economics* a *International Journal of Social Economics*. Vydávání *Review* a *Forum* zaštiťuje Asociace sociální ekonomie²³. *Review* vychází čtyřikrát ročně. Bylo založeno roku 1941. Články v něm uveřejněné by měly odrážet vztah společenských hodnot a ekonomie. Současnými tématy jsou například: příjmová distribuce, spravedlnost a rovnost, chudoba, lidská důstojnost, organizace pracovního prostředí, gender problematika, životní prostředí, a ekonomické instituce. *Forum* vychází dvakrát ročně, od roku 1970. Toto periodikum je soustředěno na aplikování poznatků sociální ekonomie do praktické hospodářské politiky, včetně poskytování zpětné vazby na to, jak hospodářská politika ovlivňuje sociální ekonomiku. *Journal* má až dvanáct čísel ročně a začal vycházet v roce 1973. Publikuje názory ekonomů, filozofů, politologů, historiků aj. na společensko-ekonomické problémy s důrazem na etiku.

Již bylo poznamenáno výše, že je obtížné sociální ekonomie rozřadit do tříd či skupin. Alespoň pro představu uvádíme několik směrů ekonomického myšlení, k nimž se hlásí někteří z autorů. Například v *Review* vedle ekonomů hlásících se přímo k sociální ekonomii publikují i institucionalisté, autoři vycházející z Marxova učení, feministé, behavioralisté, post-keynesiánci a ti, kteří se zabývají udržitelným rozvojem a vztahem ekonomie a životního prostředí. Dále k sociální ekonomii inklinují odborníci, jejichž původním oborem je sociologie (např. Amitai Etzioni), psychologie (např. Kenneth Lux), filozofie či etika. Mnoho sociálních ekonomů se také aktivně věnovalo politice (E. F. Schumacher).

Jádro současné sociální ekonomie najdeme ve Spojených státech amerických. Většina autorů i pokud se týče významu (Waters, Lutz, O'Boyle aj.) působí v USA. Výrazně menší skupina autorů je z Evropy (Nell-Breuning). Podíl autorů ze zbytku světa je zanedbatelný.

Závěr

V předešlém textu jsme rozebírali dvě období ve vývoji sociální ekonomie. První zabírá téměř 200 let od druhé poloviny 18. století do konce první poloviny století dvacátého. Hledali jsme v něm předchůdce sociální ekonomie. Druhé období, které začalo ve 40. letech 20. století, určilo současnou podobu sociální ekonomie.

Vzhledem k tomu, že jsme sociální ekonomii definovali jako normativní přístup, jeví se zařazení jakékoli pozitivní větve nemožné. Nutno dodat, že posuzování přístupu (zda byl pozitivní či normativní) autorů publikujících dříve než ve 20. století je ztíženo faktem, že v té době měla etika a filozofie v ekonomickém myšlení zcela jinou pozici. S normativními větvemi, co by předchůdci sociální ekonomie, lze až na výjimky souhlasit.

Na příkladu J. S. Milla a také Walrase (a Wicksella) jsme došli k poznatku, že přínos některých ekonomů nelze hledat v jejich ekonomické teorii. Pokud je vysoce abstraktní a přísluší k pozitivismu, nemůžeme je přímo řadit k předchůdcům současné sociální ekonomie. Nicméně

²³ Blíže viz www.socialeconomics.org.

jejich práce z jiných oblastí, např. zabývající se sociální reformou, mohou být pro současné autory inspirující.

V rámci světské normativní větve jsme našli předchůdce sociální ekonomie v J. Ch. L. Sismondim, P. J. Proudhonovi, družstevních socialistech (Ch. Gideovi) a J. A. Hobsonovi. V náboženské normativní větvi jsou významnými díly zejména papežské encykliky (1891 až 1991). Z autorů potom vybíráme H. Pesche s monumentální monografií Lehrbuch²⁴ od O. von Nell-Breuninga, který díky délce svého života (1890–1991) zasahuje do obou historických fází výkladu.

Základní kámen sociální ekonomie, jak ji známe dnes, byl položen v roce 1941 založením Asociace. V šedesátých letech se podařilo omezit hegemonii náboženského (křesťanského) směru a v letech sedmdesátých se sociální ekonomie opravdu začíná formovat coby alternativní proud tehdejšího ekonomického myšlení. K prvnímu časopisu (Review) se přidávají další dva (Forum a International Journal). Na přelomu 70. a 80. let se několik autorů²⁵ zabývá otázkami podstaty sociální ekonomie. Vyvrcholení dosavadních snah přichází na přelomu 80. a 90. let, kdy vedle článků vycházejí i monografie zabývající se historií²⁶, současností a možnými tendencemi budoucího vývoje²⁷ sociální ekonomie. V roce 1988 nabízí Amitai Etzioni nové paradigma. Paradigmatu Já a My se dostalo neobyčejné kritiky, ale velmi málo podpory a nebyla zaznamenána ani výraznější snaha o jeho hlubší propracování. Tento počín lze řadit k vyvrcholení formačních snah.

Období od 60. do 90. let 20. století je spojeno se silnou osobností Williama R. Waterse, který se postupně stal editorem Review a předsedou Asociace. Waters umírá v roce 1998. V průběhu 90. let jako by sociální ekonomové rezignovali na formování plnohodnotné alternativy hlavnímu proudu ekonomického myšlení.

Vynášet soudy o nedávné minulosti či spíše přítomnosti je velmi obtížné, neboť chybí právě onen podstatný časový odstup. Můžeme tedy uvést pouhý odhad vývojové tendence. V posledních letech se sociální ekonomie rozplývá v relativně početných, ovšem poněkud nesourodých příspěvcích, které vycházejí zejména ve zmíněných periodících. Místo konsolidace Watersem a Lutzem určených čtyř či pěti proudů v sociální ekonomii 80. let dochází k jejich rozměňování do dalších a dalších odnoží (feminismus, behavioralismus). Už u Lutze (Lutz, 1990) je tento vývoj patrný z obsáhlého výčtu „těžko zařaditelných autorů“.

Z výše uvedeného plyne, že současnou sociální ekonomii nelze zařadit jako samostatný alternativní proud ekonomického myšlení. Nicméně sociální ekonomie představuje odlišný přístup k ekonomii, ač v současné době nemá vlastní ucelený teoretický systém. Ve svých dílech sociální ekonomové vycházejí z poznatků konvenční (ať klasické či keynesiánské) ekonomie. Jejich vědecké úsilí je soustředěno zejména do oblastí větší reálnosti předpokladů a následně odpovídající interpretaci výsledků.

²⁴ Pětidílná kniha s téměř čtyřmi tisíci stranami.

²⁵ W. R. Dugger, E. K. Hunt a W. R. Waters.

²⁶ Social Economics: Retrospect and Prospect, M. A. Lutz. (editor).

²⁷ Celé zimní číslo Review 1993 bylo věnováno „The challenges facing social economics in the 21. century“,

Literatura

- [1] CLARK, J. M. (1940): Toward a Concept of Workable Competition, *The American Economic Review*, Vol. 30, No. 2, pp. 241-256.
- [2] DUGGER, W. R. (1977): Social Economics: One Perspective, *Review of Social Economy*, Vol. 35, No. 3, pp. 299-310.
- [3] DUŠKOVÁ, J. (2007): Vymezení sociální ekonomie. In *Firma a konkurenční prostředí 2007, Sekce 1: Česká ekonomika v integračních procesech*. Brno: MSD, spol. s r. o., s. 21-25.
- [4] ETZIONI, A. (1990): *The Moral Dimension (Toward a New Economics)*, (Paperback) New York: The Free Press.
- [5] GIDE, CH. - RIST, CH., (1928) *Dějiny nauk národohospodářských (Od doby fysiokratů až po naše dny)*, 2. vyd., překl.: Kudelovi J. a M., 1. a 2. díl, Praha: Jan Laichter.
- [6] HOLMAN, R. a kol. (1999) *Dějiny ekonomického myšlení*, Praha: C. H. Beck.
- [7] HOLZBACHOVÁ, I., (2000): *Dějiny společenských teorií*, 2. přepr. vydání, Brno: Masarykova univerzita.
- [8] HUNT E. K. (2005): The Normative Foundations of Social Theory: An Essay on the Criteria Defining Social Economy, *Review of Social Economy*, Vol. 63, No. 3, pp. 423-445.
- [9] LUTZ, M. A. – LUX, K. (1988): *Humanistic Economics (The New Challenge)*, New York: The Bootstrap Press.
- [10] LUTZ, M. A. (1990): *Social Economics: Retrospect and Prospect*, Boston: Kluwer Academic Publishers, Předmluva, pp. ix-xi.
- [11] MILL, J. S. (1964): *Autobiography of John Stuart Mill*, New York: New American Library.
- [12] MUELLER, F. H. (1993): The Principle of Solidarity in the Teachings of Father Henry Pesch, S. J., *Review of Social Economy*, , Vol. 51, No. 3, pp. 347-355.
- [13] NITSCH, T. O. (1987): Social Economics: From Search for Identity to Quest for Roots; or Social Economics: The First 100 Years (or so), *International Journal of Social Economics*, , Vol. 14, Is. 3, 4, 5, pp. 70-90.
- [14] NITSCH, T. O. (1990): Social Economics: The First 200 Years, In LUTZ, M. A. (ed.), *Social Economics: Retrospect and Prospect*, Boston: Kluwer Academic Publishers, pp. 5-90.
- [15] NITSCH, T. O. (2000): Full-fledged and Forthright Social Economists: Under-acclaimed, *International Journal of Social Economics*, , Vol. 27, Is. 7, 8, 9, 10 pp. 739-760.
- [16] RUGINA, A. N. (1982): Leon Walras: The Pure Scientist Versus the Social Reformer, *International Journal of Social Economics*, Vol. 9, Is. 3, pp. 3-40.
- [17] *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: ZVON, 1996.
- [18] WATERS, W. R. (1990): Evolution of Social Economics in America, In LUTZ, M. A. (ed.), *Social Economics: Retrospect and Prospect*, Boston: Kluwer Academic Publishers, pp. 91-117.
- [19] WATERS, W. R. (1993): A review of the troops: Social economics in the twentieth century, *Review of Social Economy*, Vol. 51, pp. 262-286.
- [20] WIESER, F. (1967): *Social Economics*, překl. HINRICH A. F., New York: Augustus M. Kelley.

Summary

This article is concerned on the development of social economics. History is divided into two phases. The former phase starts in the second half of the 18th century. Second phase begins in the fortieths of the 20th century and ends in the beginning of 21st century. We identify predecesors of contemporary social economics (Sismondi, Proudhon, co-operative socialists, Pesch etc.). We also roughly describe development in present-days and determine some factors (death of Waters, refusal of Etzioni's I & WE paradigm) which resulted in an actual situation.